

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФІЇ

УДК 330. 101

Макаренко Петро Олександрович,
кандидат географічних наук, науковий
співробітник

Національна академія наук України, м.
Київ, Україна, e-mail:
peter.makarenko@gmail.com

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Мета. Дослідити роль тіньової економіки в суспільно-економічних відносинах в умовах економічної кризи.

Методика. У дослідженні застосовано аналітичний метод оцінки суспільно-географічних змін на прикладі економічної кризи. Основні положення методики полягали у визначенні суспільних, економічних та соціальних змін ринку праці, малого підприємництва та їх взаємозалежний вплив на появу та прогресування тіньової економіки.

Результати. Встановлено передумови, характер та особливості виникнення тіньового сектору економіки за умов економічної кризи. Визначено позитивні та негативні риси тіньової економіки на мікро- та макроекономічному та суспільному рівнях. Особливу увагу приділено проблемі трансформації тіньового сектору у офіційну суспільно-економічну діяльність.

Наукова новизна. У дослідженні встановлено закономірності появи та формування тіньових суспільно-економічних відносин за умов розвитку регіональної та глобальної економічної кризи, позитивні та негативні риси тіньового сектору на прикладі малого та середнього підприємництва.

Практична значимість. Значимість одержаних результатів полягає у застосуванні теоретичних положень у прогнозуванні регіональних суспільно-географічних змін за умов економічної кризи та шляхи їх вирішення для сталого розвитку регіону.

Ключові слова: економічна криза, тіньова економіка, суспільство.

УДК 330. 101

Макаренко Пётр Александрович,
кандидат географических наук,
научный сотрудник

Национальная академия наук
Украины, г. Киев, Украина, e-mail:
peter.makarenko@gmail.com

ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Цель. Исследовать роль теневой экономики в общественно-экономических отношениях в условиях экономического кризиса.

Методика. В исследовании применён аналитический метод оценки общественно-географических изменений на примере экономического кризиса. Основные положения методики заключались в определении общественных, экономических и социальных изменений рынка труда, малого предпринимательства, их взаимное влияние на появление и прогрессирование теневой экономики.

Результаты. Установлены предпосылки, характер и особенности возникновения теневого сектора экономики в условиях экономического кризиса. Определены положительные и отрицательные черты теневой экономики на микро- и

макроекономічному і суспільному рівнях. Особливу увагу приділено проблемі трансформації теневого сектора в офіційну суспільно-економічну діяльність.

Научная новизна. В дослідженні встановлено закономірності появи і формування теневих суспільно-економічних відносин в умовах розвитку регіонального і глобального економічного кризи, позитивні і негативні риси теневого сектора на прикладі малого і середнього підприємництва.

Практическая значимость. Значимість отриманих результатів полягає в застосуванні теоретичних положень в прогнозуванні регіональних суспільно-географічних змін в умовах економічного кризи і шляхи їх вирішення для сталого розвитку регіону.

Ключевые слова: економічний кризис, теневая економіка, суспільство.

UDC 330. 101

Makarenko Peter Oleksandrovysh,
Candidate of Geographical Sciences,
Scientific researcher

National Academy of Sciences of
Ukraine, Kyiv, Ukraine, e-mail:
peter.makarenko@gmail.com

SHADOW ECONOMY IN ECONOMIC CRISIS

Goal. To investigate the role of the shadow economy in the socio-economic relations in the economic crisis.

Method. The study uses an analytical method for assessing the socio-geographical changes on the example of the economic crisis. The main provisions of the methodology was to identify economic and social changes in the labor market, small businesses and their interdependent influence on the occurrence and progression of the shadow economy.

Results. It was determined assumptions and characteristics of appearance of shadow economy at economic crisis. Positive and negative aspects of the shadow economy in the micro- and macro-economic and social levels also determined. Particular attention was paid to the problem of transforming informal sector to formal socio-economic activities.

Scientific novelty. The study found patterns of emergence and formation of shadow socio-economic relations in conditions of regional and global economic crisis, the positive and negative features of the informal sector in case of small and medium-sized businesses.

The practical significance. The significance of the results is to apply theoretical positions in forecasting regional socio-geographical changes in the conditions of economic crisis and its solutions for regional sustainable development.

Keywords: economic crisis, the shadow economy, society.

Постановка наукової проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми полягає у потребі забезпечення стійкого економічного росту, підвищення рівня життя населення, використання механізмів для підтримки та відновлення кризової економіки. Ці проблеми формують тактику і стратегію виходу економіки із кризового стану на суспільному рівні, але мають неоднозначний вплив на системну економічну безпеку. Поява тіньової економіки є однією із рис кризового періоду і потребує вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню тіньової економіки присвячено низку наукових досліджень та публікацій, які в

основному зосереджено на негативній її ролі в економічній системі. Проте тіньова економіка виникає як вимушена дія у відповідь на системну або регіональну фінансово-економічну кризу, а за умов перманентної кризи повністю її викоринити неможливо. Реальним є зменшення її впливу та наслідків на суспільні відносини, тому ці невирішені питання стали метою дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Процес детінізації кризової економіки потребує постійного вдосконалення законодавчо та управлінської бази для ведення суспільно-економічних відносин на внутрішньому та зовнішньому ринках. Щоб вирішити проблему тіньової економіки слід визначити чинники її появи, загальні та специфічні риси виникнення, що дозволить її контролювати.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення причин виникнення та зростання рівня тіньового сектору у кризові часи, її негативні та позитивні впливи на етапі післякризового зростання.

Виклад основного матеріалу. В умовах економічної кризи виникають та посилюються негативні процеси та явища, викликані кризовим спадом сфер виробництва, податковими реформами, затримкою інвестиційних процесів, зниженням життєвого рівня населення, зростанням безробіття [1]. Нажаль не усвідомлюється та не приділяється належної уваги в широких наукових колах і в суспільстві в цілому суспільно-географічна роль тіньової економіки в трансформації соціально-економічної системи, а також ролі суб'єктів тіньової економіки в історії економічної кризи.

Кризова тіньова економіка існує в усіх країнах світу незалежно від політичного устрою, рівня життя громадян та інших соціально-економічних факторів. За даними Світового банку середньосвітовий рівень прихованої господарської діяльності становить близько 39% ВВП, але цей показник відрізняється в різних країнах. Наприклад, найменший рівень тіньової економіки зареєстровано у США, який за час 1991-2011 року суттєво не змінювався і складає 8%. Хоча середній рівень тіньової економіки в усьому Американському регіоні становить 38%. Найнижчий показник виявлений в Західноєвропейському регіоні: найменший виявлено у Австрії, Нідерландах і Великобританії (7-11% ВВП), а найбільший у країнах Португалії, Італії, Іспанії та Греції (19-23%). Східноєвропейський регіон страждає досить високим рівнем тіньової економіки з негативною динамікою її росту. Якщо на початку 90-х років цей сектор в країнах-членах СНГ становив 10-15%, то у XXI столітті досяг катастрофічних 45-50% [2]. Але навіть ця ситуація виглядає досить помірною в порівнянні з країнами Південно-Східної Азії, де сектор тіньової економіки в середньому по регіоні досягає 55% ВВП (71% у Таїланді, 12,9% у Китаї). Схожа ситуація у країнах Африки: середньо регіональний рівень у межах 45%, зокрема у Нігерії 76% [3].

Наукова економічна думка прийшла до висновку, що збільшення тягаря податків і внесків соціального страхування – одна з головних

причин збільшення тіньової економіки. Чим більша різниця між загальною вартістю праці та доходами після податків в офіційній економіці, тим більше стимул позбутися цієї різниці і працювати в тішовій економіці.

У Європі податкове навантаження постійно зростає: відрахування з заробітної плати за чверть століття зросли з 27% до 42%. І це відповідно впливає на збільшенні зайнятості в секторі тіньової економіки і регіональні економічні зрушення. Зокрема, ряд індустриальних секторів було перенесено до країн «третього світу», де менший рівень оподаткування і витрати на сировину, оплату праці. Це не лише спричинило трансформування виробничого сектору у країнах Західної Європи і США на сектор послуг, але і стимулювало розвиток авіаційної та морської логістики. В свою чергу осередками суднобудування також стали країни Східної Азії (Японія, Китай, Південна Корея).

Якщо ріст нелегального сектора економіки є більшим, ніж легального, то уряд країни може стимулювати економіку за допомогою розширення грошової маси і впливу на попит (зростання державних витрат, пом'якшення кредитно-фінансової політики), проте результатом подібної політики може стати ріст темпів інфляції, що позначиться на рівні доходів населення [4].

Тішові економічні відносини існують у всіх сферах життєдіяльності суспільства, вони впливають на проходження всіх стадій відтворювального процесу, ринку праці, формують алгоритми існування сучасних внутрішніх і в певній мірі зовнішніх ринків. Вони активно впливають на процеси модернізації та глобалізації, а також самі видозмінюються під їх впливом. В різних країнах з високим рівнем тіньової економіки можна виявити і цілий ряд специфічних рис. Так, в західноєвропейському регіоні питому вагу складає роздрібна і в меншій мірі оптова торгівля, логістика будівництво і переробка сировини, які досягають 25-40% від усього тішового сектору. У готельній і ресторанній справі, сільському господарстві, сфері обслуговування, охороні здоров'я та торгівлі нерухомістю – 20%[5].

Цікаву ситуацію тішового виробництва тютюну відмічено у Китаї: 43% імпортованих цигарок є власною продукцією КНР. Ця парадоксальна ситуація склалася в результаті прийнятого рішення про звільнення від сплати ПДВ та податку з продажів тютюнових виробів, яке йдуть на експорт. На рівні статистики це викликало стрибок експорту: суховантажі с товаром перезавантажували на оптові підприємства Гонконгу і ввозили як імпортовані [6].

При розгляді структури тіньової економіки в Росії за видами діяльності виявлено, що основну частку в ньому становлять торгівля (40%) і в сектор «операцій з нерухомим майном, оренди та надання послуг» (10-15%) [7]. Свої регіональні особливості тішова економіка має в портових і прикордонних містах: Владивостоці, Находці, Хабаровську, Новоросійську, Мурманську, Калінінграді. Тут вона пов'язана в основному з незаконним рибним промислом, контрабандою, махінаціями з майном

судноплавних компаній. Масовою формою тіньової діяльності в Калінінградській області є дрібна контрабанда, хоча область і працює в режимі офшорної економічної зони. В той же час, поява тіньового капіталу вплинула на розвиток регіональної інфраструктури, що стимулювало активне будівництво елітного житла, дорогих магазинів і ресторанів. За різними оцінками, тіньовий сектор в регіоні займає 60-70% внутрішнього регіонального продукту. Регіони з високим рівнем безробіття (Тверська, Вологодська, Ярославська області) стали постачальниками дешевої робочої сили для тіньової економіки, навіть в країні ближнього зарубіжжя. У великих промислових містах сформувалася розгалужена мережа посередницьких організацій, тіньову діяльність яких також важко контролювати [8].

Аналогічна ситуація склалася в Україні. Статистичні дані макроекономічних показників України свідчить про те, що з 2000-х рр. відбувалось цілеспрямоване заниження вартості імпорту товарів в Україну. Середня величина розбіжностей у грошовому еквіваленті склала майже 22%. За період 2004-2008 рр. об'єм тіньового імпорту збільшився у 2,6 разів, у кризовий 2008 р. зменшився у 2 рази і на кінець 2011 року повернувся на докризовий рівень [9]. Значний об'єм тіньового експорту-імпорту припадає на області, які безпосередньо контактують з країнами ЄС та Росією (Волинська, Закарпатська, Луганська, Чернівецька, Крим). В цих областях відмічено найбільші регіональні зміни і причиною цього є низький професійний рівень територіальний проектів соціально-економічного розвитку.

Іншою рисою економічної кризи є тіньовий ринок праці, зміна структури ринку праці і рівня безробіття. За статистичними даними в Росії 70-78% економічно активного населення складають чоловіки і 54-63% жінки, для порівняння в Україні – 50-55% і 45-55% відповідно до регіону. Рівень безробіття з 5,2% у 1992 р. збільшився до 13,3% у кризовий 1998 рік, а на 2015 рік зменшився до 5,5% (в Україні 8-10%). При цьому дані зареєстрованого безробіття і фактичного суттєво різняться. За 10-річний термін рівень зареєстрованого безробіття не виходив за межі 4%, безробітні, які отримують соціальні виплати не перевищували 3,7%, а кількість тривало безробітних (понад 1 рік) з 11% у 1992 р. збільшилася до 47,2% у 1999 р., але і сьогодні близько 30% молодих фахівців у віці до 25 років не мають постійного офіційного місця роботи. Більш конкретних даних про кількість безробітних серед молоді немає, бо молоді фахівці не реєструються на біржі праці [10]. Для порівняння в Україні тривало безробітними є 22% економічно активного населення [11].

Характерною рисою кризового і тіньового ринку праці є суттєве зниження заробітної плати. В країнах СНГ таке падіння на рівні 50-60%, в той час як у країнах з перехідною економікою зниження реальної заробітної плати як правило становило 30-35% [12]. Це обумовлено інфляційними стрибками. В першу чергу страждає сектор банківського обслуговування та інвестиційний туризм, готельний бізнес, страхування,

будівництво, індустрія моди, виробництво і машинобудування, транспорт і логістика. Більше половини компаній скорочують співробітників, при цьому найбільш страждають менеджери середньої ланки і лінійні співробітники. Середня тривалість затримок зарплат складає 5-6 місяців (сектори вугледобувної промисловості, машинобудування, легкої, хімічної промисловості і сільського господарства). Іншою рисою кризового ринку праці є режим неповної трудової зайнятості (6-15%) і примусових адміністративних відпусток (8-16%). У держсекторі число таких працюючих не перевищує 15%, у галузях важкої промисловості досягає до 30-40% зайнятого персоналу. Формально ці працівники числяться в штаті підприємства, а тому не можуть бути віднесені до безробітних. З іншого боку, насправді вони не працюють і не отримують заробітну плату. Це явище формує приховане безробіття, яке і не відображається у статистичних даних ринка праці.

Одночасно змінюються міграційні потоки, на роботу підприємці залучають низькокваліфікованих співробітників без реєстрації та офіційного оформлення трудових відносин. В країнах Західної Європи число міжнародних мігрантів сягає 6,1%, Північної Америки (США, Канада) – 8,6%, Західної Азії – 10,0%. Найбільші і досить тісні міграційні зв'язки між країнами-членами СНД, але і тут ситуація не однорідна. Так, Росія і Білорусь мають позитивне міграційне сальдо – 212 тис. чол., а найбільші розміри негативного сальдо мають: Казахстан – 2,0 млн. осіб, Узбекистан – 600 тис. осіб, Киргизстан – 355 тис. осіб, Таджикистан – 330 тис. чоловік [13].

Загальне число трудових мігрантів з України оцінюється в 4,5 мільйона чоловік, з них в Росію виїхало 3,6 млн. чоловік, які мали вимушений і добровільний характер. У Росії іноземна робоча сила використовується в основному в будівництві (39,3%), промисловості (12,5%), сільському і лісовому господарстві (11,4%), у торгівлі і громадському харчуванні (12,2%), у комерційній діяльності, постачанні та збуті (8,6%), на транспорті та зв'язку (5%) [14]. Значна їх частка задіяна у тіньовому секторі. Така ситуація склалася у великих містах Росії (Москва, Санкт-Петербург), де працює велика кількість нелегальних працівників з країн колишнього Радянського Союзу та Східної Азії [15,16]. Середній вік таких мігрантів 36,5 років, з них 35% чоловіки і 65% жінки, які задіяні у малих і середніх підприємствах [17]. Такі підприємства мобільніші, спроможні на швидку зміну процесу виробництва та організаційної структури, і як наслідок вони швидше здійснюють вдосконалення процесу виробництва, впровадження нових технологій, випуск нової продукції або надання нових послуг. Більше того, саме в невеликих тіньових підприємствах створюються організаційно-господарські інновації, що дозволяє зайняти нішеві позиції в системі регіональної економіки.

В таких умовах більш затребуваними стали фахівці, які раніше вважалися неперспективними і неактуальними: висококваліфіковані майстри (електрики, зварювальники, фрезерувальники, електромеханіки),

інженери різної спрямованості, програмісти, лікарі та молодший медичний персонал, які затребувані не тільки в своїй професії, але і в суміжних сферах. Окремою категорією є ті фахівці, які реалізують продукцію і послуги, фахівці з продажу незалежно від їх рівня, фахівці допоміжного, супутнього ланцюга продажів (оператори call-центрів, бухгалтери, водії приватного та корпоративного транспорту, секретарі та помічники керівників). Високий попит на таких фахівців є у малих і середніх підприємствах, для яких у кризові часи характерною рисою є високий плин кадрів [18].

На сьогодні серед дослідників немає одностайної думки щодо ролі тіньової економіки та її впливу на макроекономічні показники. Серед економістів та науковців суспільно-географічних наук тіньова економіка розглядається як неформальна, підпільна, нелегальна, неорганізована економіка. Одна група вчених, які відстоюють консервативну точку зору, трактують це явище як паразитарне явище в кризовій економіці, яке наносить суттєвий негативний вплив на макроекономічні показники. Інші, ліберальні, презентують тіньову економіку як вимушену економічну діяльність, що створює робочі місця, задовольняє попит, визначає державну політику у соціально-економічній сфері. З точки зору суспільної думки це явище самоорганізації суспільно-економічних процесів та взаємодій, природня форма соціального, зокрема і суспільно-географічного існування [19,20]. В умовах кризи, провалів ринків, тіньова економіка по суті, замінює офіційну. Так тіньова економіка дозволила населенню України в період після початку ринкових реформ отримувати доходи в тіньовому секторі економіки, з причини відсутності можливості їх отримувати в легальному секторі. Тільки завдяки тіньовому сектору такі негативні явища характерні для початку 90-х років XX століття, як систематичні не виплати заробітної плати і пенсій, незначні розміри допомог не привели до масового соціального протесту. Зайнятість у тіньовій економіці пом'якшила соціальну напруженість, викликану економічними реформами. Зростання неформальної зайнятості, таким чином, є одним з ключових наслідків кризи і в той же час одним з рушійних чинників зростання тіньової економіки. І в тому, і в іншому випадку тіньова економіка відтворює себе. Негативний і позитивний вплив на явища, що виникають у тіньовому секторі в умовах кризової економіки відображені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Вплив тіньової економіки на суспільно-економічні показники в умов кризи

№	Вплив тіньової економіки	
	Негативний	Позитивний
1	Зниження місцевих та державних податкових надходжень	Забезпечення тінновими доходами в умовах кризи, втрати робочих місць

2	Зниження конкурентоздатності легального сектору економіки	Можливість реалізації підприємницького потенціалу
3	Зменшення інвестиційної привабливості	Поява класу підприємців
4	Зниження купівельної можливості населення	Ресурси тіньової економіки живлять легальний сектор
5	Зниження темпів економічного росту	
6	Втрата професійної та соціальної захищеності населення	
7	Відсутність витрати на захист працюючих	
8	Більшість зайнятих у тіньовій економіці не мають альтернатив працевлаштування	
9	Вплив на навколишнє середовище через недотримання екологічних та санітарних правових норм	
10	Перерозподіл національних доходів у бік окремих груп	

Слід зважати на те, що тіньова економіка визначається попереднім економічним і культурним розвитком. Так, якщо країни південно-східної Азії та США в історичному плані сформувалися як ринково орієнтовані суспільства, то на противагу цьому країни соціалістичної ідеології були структуровані у вертикаль внутрішнього економічного ринку. Враховуючи це соціальна структура та напрям суспільно-економічного розвитку пострадянських країн залишилися багато в чому в рамках колишньої траєкторії. Іншими словами, тіньова економіка поступово створює інституціональну зовнішню економічну, створює соціальне середовище, що сприяє їй і стимулює подальший розвиток, передувє урядовим діям, і такий напрям для України є найбільш імовірним.

В умовах кризи, стагнації виробництва та падіння внутрішнього та зовнішніх ринків, основний об'єм тіньової діяльності підприємців також зменшується, проте росте число корупційних зв'язків. Утворилися дві основні форми тіньової економіки – велика спекулятивна і низова общинна [21,22]. До першої належать великі олігархічні групи, чиновницькі спекулятивно-фінансові групи, до другої можна віднести всі малі підприємства, індивідуальних приватних підприємців і категорії населення, що втратили робочі місця у офіційній економіці. Зважаючи на це, фахівці акцентують увагу на тому, що економіка країни може досягти межі, коли зупинити тіньові процеси цивілізованими правовими методами стане практично неможливо, оскільки тіньова ланка підприємницької діяльності стає єдиною формою існування корумпованих чиновників. Створення окремим кланам пільгових умов для зовнішньоторговельних операцій, при падінні об'ємів продажу основної маси господарюючих суб'єктів. В перспективі ці явища проходить процес, який отримав майже офіційну назву – криміналізація держави і суспільства. Але це самий крайній і небажаний процес. Ця обставина обумовлює необхідність розгляду тіньової економіки не як побічні прояви економічної діяльності, що виникає поза чинних законів, а як такі, що починаються в надрах

офіційного правового порядку. Тобто набуття легального статусу передусе виходу економічних, політичних акторів на тіньовий ринок. Тому всі зусилля по боротьбі з проявами тіньової економіки мають бути активізовані на базі інституціонального підходу до розгляду її природи і форм реалізації, з головним завданням – обмежити негативний вплив тіньового сектора на всі сфери життєдіяльності економіки і соціуму. Не можна забувати, що у тіньової економіки існує величезний господарський потенціал, який укладено в неформальній економіці.

Висновки. Таким чином, незважаючи на зміни податкового регулювання, проведення економічних реформ та регулювання правоохоронними органами тіньового сектору, відсутність законодавчо визначених механізмів контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва в умовах кризового періоду дозволяє прогнозувати значне переорієнтування різних економічних сфер і суспільно-географічного розвитку в умовах економічної кризи.

Список використаних джерел:

1. Алієв В.М. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих незаконним шляхом. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження. М.: Юніті-Дана, 2010. – С. 31-42.
2. Агарков Г.А. Бизнес и государство: актуальные проблемы взаимодействия // Экономика региона. – 2010. – №. 8. – С. 172-176.
3. Буров В.Ю. Определение масштабов теневой экономики / В. Ю. Буров // Вестник-экономист. – 2012. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vseup.ru/static/articles/Burov_2.
4. Сысоева Э.С., Эргашева Н.М. Роль теневых доходов в современной экономике России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.rae.ru/forum2012/238/670>).
5. Энтин М., Энтин Е. Россия и Европейский Союз в 2011–2014 годах: в поисках партнёрских отношений V. Том 2. – ЭКСМО, 2015. – 864 с.
6. Неформальная экономика Китая: взгляд изнутри / Верлин Е. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://expert.ru/expert/2000/12/12ex-shad-2_23896/
7. Черемисина Наталия Валентиновна. Статистическое измерение теневой экономики: региональный аспект 08.00.12 — Самара, 2007: диссертация ... доктора экономических наук Специальность: Бухгалтерский учет, статистика, 344 с.
8. Кормишкина Л.А. Теневая экономика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uchebnik-online.net/book/504-tenevaya-yekonomika-uchebnoe-posobie-kormishkina-la/25-53-tenevaya-yekonomika-v-rossijskix-regionax.html>.
9. Светульников С. Г. Комплекснозначное моделирование теневой экономики в сфере внешней торговли Украины/ С. Г. Светульников, Т. Л. Вышинская // БізнесІнформ. – 2013. – № 10. – С. 86-92.
10. Давыдова Е.Ю., Безяева О.И., Проблема безработицы в современной России// Территория науки.– 2014. – №1. – С. 69-74.
11. Довготривале безробіття в Україні / І.С. Марченко // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2 (20). – С. 224-233.
12. Середня заробітна плата за регіонами в Україні в 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Демографическая ситуация и формирование общего рынка труда государств-участников СНГ. Аналитический доклад исполнительного комитета СНГ. М.: Финстатинформ, 2001. С.119.

14. Жукова Н. Коррупция в системе воспроизводства теневых экономических отношений // РИСК : ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2010. – С. 55-59.
15. Демографическая ситуация и формирование общего рынка труда государственных участников СНГ. Аналитический доклад исполнительного комитета СНГ. М.: Финстатинформ, 2001. – С.105.
16. Современная Россия: модернизация или теневи́зация // Вестник Астраханского государственного технического университета. – 2011. – №2. – С. 43-48.
17. Влияние теневой экономики на динамику миграционных потоков: региональный анализ / Пескова Д.Р., Онкал Г.Г., Абреу Бастос О.П.// Фундаментальные исследования 2014. – № 12. – С. 1257-1261.
18. Судакова А.Е. Влияние теневой экономической деятельности в сфере потребительского рынка на конечного потребителя // Известия Коми научного центра УрО РАН. – 2013. – № 13. – С. 114–117.
19. Крамаренко И. А. Экономическая политика и нейтрализация последствий теневой экономической деятельности / И. А. Крамаренко // Вестник калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. – Калининград, 2012. – № 3(29). – С. 152-155.
20. Найденов А. С., Кривенко И. А. Теневая экономика в условиях экономического кризиса: диагностика состояния и прогнозирование последствий // Экономика региона. – 2013. – №1. – С. 46-53.
21. Богати́ков А. Почему в России процветает рейдерство и коррупция // Слияния и поглощения. – 2010. – № 7/8. – С. 76-84.
22. Подмазко А.М. Эффекты теневой экономики: сравнительный анализ разновекторных последствий / А.М. Подмазко // Економічні інновації: Зб. наук. пр. — Одеса: ІПРЕД НАН України, 2013. — Вип. 53. — С. 187-198.

Список использованных источников:

1. Алиев В.М. Легализация (отмывание) доходов, полученных незаконным путем. Уголовно-правовое и криминологическое исследование. М.: Юнити-Дана, 2010. - С. 31-42.
2. Агарков А. Бизнес и государство: актуальные проблемы взаимодействия // Экономика региона. - 2010. - №. 8. - С. 172-176.
3. Буров В.Ю. Определение масштабов теневой экономики / В. Ю. Буров // Вестник-экономист. - 2012. - № 4. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://vseup.ru/static/articles/Burov_2.
4. Сысоева Э.С., Эргашева Н.М. Роль теневых доходов в современной экономике России [Электронный ресурс]. - Режим доступа: (<http://www.rae.ru/forum2012/238/670>).
5. Энтин М., Энтин Е. Россия и Европейский Союз в 2011-2014 годах: в поисках партнёрских отношений V. Том 2. - ЭКСМО, 2015. - 864 с.
6. Неформальная экономика Китая: взгляд изнутри / Верлин Е. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://expert.ru/expert/2000/12/12ex-shad-2_23896/
7. Черемисина Наталия Валентиновна. Статистическое измерение теневой экономики: региональный аспект 08.00.12 - Самара, 2007: диссертация ... доктора экономических наук Специальность: Бухгалтерский учет, статистика, 344 с.
8. Кормишкина Л.А. Теневая экономика [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://uchebnik-online.net/book/504-tenevaya-yekonomika-uchebnoe-posobie-kormishkina-la/25-53-tenevaya-yekonomika-v-rossijskix-regionax.html>.
9. Свету́ньков С.Г. Комплекснозначное моделирование теневой экономики в сфере внешней торговли Украины / С.Г. Свету́ньков, Т.Л. Вышинская // БизнесИнформ. - 2013. - № 10. - С. 86-92.

10. Давыдова Е.Ю., Безяева О.Ы., Проблема безработицы в современной России // Территория науки. - 2014 - №1. - С. 69-74.
11. Длительная безработица в Украине / И.С. Марченко // Демография и Социальная экономика. - 2013. - № 2 (20). - С. 224-233.
12. Средняя заработная плата по регионам в Украине в 2013 году [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Демографическая ситуация и формирование общего рынка труда государств-участников СНГ. Аналитический доклад исполнительного комитета СНГ. М.: Финстатинформ, 2001. С.119.
14. Жукова Н. Коррупция в системе воспроизводства теневых экономических отношений // РИСК: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. - 2010. - С. 55-59.
15. Демографическая ситуация и формирование общего рынка труда государств-участников СНГ. Аналитический доклад исполнительного комитета СНГ. М.: Финстатинформ, 2001. - С.105.
16. Современная Россия: модернизация или теневизация // Вестник Астраханского государственного технического университета. - 2011. - №2. - С. 43-48.
17. Влияние теневой экономики на динамику миграционных потоков: региональный анализ / Пескова Д.Р., Онкал Г.Г., Абреу Бастос А.П. // Фундаментальные исследования 2014. - № 12. - С. 1257-1261.
18. Судакова А.Е. Влияние теневой экономической деятельности в сфере потребительского рынка на конечного потребителя // Известия Коми научного центра УрО РАН. - 2013. - № 13. - С. 114-117.
19. Крамаренко И.А. экономического яполитика и нейтрализация последствий теневой экономической деятельности / И.А. Крамаренко // Вестник Калининградский филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. - Калининград, 2012. - № 3 (29). - С. 152-155.
20. Найденов А. С., Кривенко И.А. Теневая экономика в условиях экономического кризиса: диагностика состояния и прогнозирование последствий // Экономика региона. - 2013. - №1. - С. 46-53.
21. Богатилов А. Почему в России процветает рейдерство и коррупция // Слияния и поглощения. - 2010. - № 7/8. - С. 76-84.
22. Подмазко А.М. Эффекты теневой экономики: сравнительный анализ разновекторных последствий / А.М. Подмазке // Экономические инновации: Сб. наук. пр. - Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2013. - Вып. 53. - С. 187-198.

References:

1. Aliev V.M. Legalization (laundering) of proceeds obtained by illegal means. Criminal-legal and criminological research. М.: Unity-Dana, 2010. - P. 31-42.
2. Agarkov G.A. Business and State: Actual problems of interaction // Economics region. - 2010. - №. 8. - P. 172-176.
3. Burov V.U. Determining the size of the economy / V. Yu Burov // Herald-economist. - 2012. - № 4. [electronic resource]. - Access: http://vseup.ru/static/articles/Burov_2.
4. Sysoeva E.S., Ergasheva N.M. The role of the illicit proceeds in the modern Russian economy [electronic resource]. - Access: (<http://www.rae.ru/forum2012/238/670>).
5. Entin M., Entin E. Russia and the European Union in 2011-2014: in search of partnerships V. Volume 2 - Eksmo, 2015. - 864 p.
6. The informal economy in China: A Look Inside / Verlyn E. [electronic resource]. - Access: http://expert.ru/expert/2000/12/12ex-shad-2_23896/
7. Cheremisina Natalia Valentinovna. Statistical measurement of the shadow economy: regional aspect 08.00.12 - Samara 2007: the dissertation ... Doctors of Economics Speciality: Accounting, Statistics, 344.

8. Kormyshkyna L.A. The shadow economy [electronic resource]. - Access mode: <http://uchebnik-online.net/book/504-tenevaya-yekonomika-uchebnoe-posobie-kormishkina-la/25-53-tenevaya-yekonomika-v-rossijskix-regionax.html>.
9. Svetunkov S.G. Complex modeling of the shadow economy in Ukraine's foreign trade / S.G. Svetunkov, T.L. Vyshynskaya // *BusinessInform*. - 2013. - № 10. - P. 86-92.
10. Davydov E.Y., Bezyaeva O.Y., Problem of unemployment in Modern Russia // *Territory nauky*. - 2014. - №1. - P. 69-74.
11. Long-term unemployment in Ukraine / IS Marchenko // *Demography and social economy*. - 2013. - № 2 (20). - S. 224-233.
12. The average salary in Ukraine by region in 2013 [electronic resource]. - Access: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. The demographic situation and the formation of a common labor market of the CIS. Analytical report of the Executive Committee of the CIS. M.: Finstatinform, 2001. P.119.
14. Zhukova N. Corruption in the reproduction of shadow economic relations // *RISK: resources, information, procurement, competition*. - 2010. - P. 55-59.
15. The demographic situation and the formation of a common labor market of the CIS. Analytical report of the Executive Committee of the CIS. M.: Finstatinform, 2001. - P.105.
16. Modern Russia: modernization or fade // *Journal of Astrakhan State Technical University*. - 2011. - №2. - S. 43-48.
17. The effect of the shadow economy on the dynamics of migration flows: a regional analysis / DR Peskov, ONKA GG, Abreu Bastos OP Basic research. // 2014. - № 12. - S. 1257-1261.
18. Sudakova A.E. Influence of shadow economic activity in the sphere of the consumer market to the final consumer // *Proceedings of the Komi Scientific Center, Ural Branch of Russian Academy of Sciences*. - 2013. - № 13. - S. 114-117.
19. Kramarenko I.A. Economic policy and the neutralization of the effects of shadow economic activities / I.A. Kramarenko // *Bulletin of the Kaliningrad branch of the St. Petersburg University of the Ministry of Interior of Russia*. - Kaliningrad, 2012. - № 3 (29). - S. 152-155.
20. The shadow economy in the economic crisis: diagnosis and prediction of the effects of state // *The economy of the region*. - 2013. - №1. - S. 46-53.
21. Bogatkov A. Why raiding and corruption thriving in Russia // *Mergers & Acquisitions*. - 2010. - № 7/8. - S. 76-84.
22. Podmazko A.M. The effects of the shadow economy: a comparative analysis of the effects of differently oriented / A.M. Podmazko // *Economic innovation: Coll. Science. pr.* - Odessa: IPREED Sciences of Ukraine, 2013. - Vol. 53. - P. 187-198.